В.В. Гордієнко, кандидат історичних наук

*Перспективи «суспільства, що самоорганізовується»

Стаття опублікована у збірнику «Актуальні питання розвитку сучасної економіки. Частина І (ред. О.О. Непочатенко, Ю.О. Нестерчук). – Умань: Видавець «Сочінський», 2011. – 416 с. – С.68 – 71».

В останні десятиліття динаміка соціальних процесів значно зросла. Водночас зростає інтерес освіченої спільноти до наук, які дають відповіді на питання: куди прямує людство, що нам очікувати в найближчій перспективі ? Крім футурології, практично всі гуманітарні й соціальні науки тією чи іншою мірою намагаються спрогнозувати майбутнє як усієї людської цивілізації, так і окремих суспільств чи регіонів. Особливий інтерес у цьому контексті представляє точка зору, яку висловлюють з приводу тенденцій суспільного розвитку представники нової і навіть модної сьогодні наукової парадигми – синергетики [1, с.358]. Цікавість дослідників до думок фундаторів синергетики зумовлюється також і тим, що ця парадигма заперечує лінійний, причинно-наслідковий шлях розвитку соціальних систем. Науковці-синергетики доводять, що в суспільній еволюції панують стохастичність, випадковість, непередбачуваність, а це ставить соціальне прогнозування на дуже хитку основу. Але сьогодні в рамках синергетичної парадигми з’явилася низка концепцій, в яких спостерігається прагнення продуктивно синтезувати власну методологію аналізу суспільства з традиційними моделями суспільного розвитку. Такий підхід допомагає встановити основні тенденції майбутнього.

Російська дослідниця В. Василькова у своїй концепції поєднує синергетичне бачення соціальної еволюції з давно усталеною в соціо-гуманітарних науках циклічною моделлю розгортання суспільних процесів. Так, вона доводить, що суспільство як відкрита система значною мірою залежить від природно-біологічного середовища, існування якого є закономірно циклічним. Отож, природні цикли (сонячна активність, урожайність, пори року тощо) зумовлюють і цикли пристосування суспільства до довкілля. До того ж, згідно з синергетичним вченням, порядок і рівновага що спостерігаються в

масштабах усієї системи, не виключають спонтанність, а то й хаос на рівні окремого елементу цієї системи [2, с.14]. Тобто, якщо планетарна соціальна система перебуває у стані рівноваги, окремі її складові на рівні регіонів, чи окремих спільнот можуть переживати стан хаосу. В.Василькова стверджує, що і в самому циклі суспільного процесу можна виявити ділянки більш стійкого і передбачуваного розвитку, а також моменти нагнітання суперечностей, ентропії, посилення значення випадковості, формування низки варіантів подальшого суспільного руху [3, с.4]. Але незважаючи на вказані обставини, які визначають розвиток соціальної системи як різновекторний, поліймовірнісний і важкопередбачуваний, у дослідників все ж залишаються можливості для обережних характеристик найближчих тенденцій розвитку, принаймні тих спільнот, що увійшли в постіндустріальну стадію.

Один із фундаторів синергетики Г. Хакен нещодавно виклав своє бачення майбутньої перспективи розвитку типу соціальної організації, яку він називає «суспільство, що самоорганізовується». Науковець дає характеристику такого суспільства, послідовно виділяючи ті елементи соціально-економічного буття, які відособлюються від опіки і контролю держави. На його думку, держава залишається найменш ефективним менеджером. Тому вивільнення цілих галузей економіки і соціальної сфери з-під опіки цього недолугого управлінця і передача їх суспільству визначає основний напрям розвитку «суспільства, що самоорганізовується». Г. Хакен вказує на те, що в Німеччині вже сьогодні є помітним перехід контролю, наприклад, над залізничним транспортом до приватних структур. Цей процес спостерігається також і в сфері енерго-, газо-, тепло- і водопостачання. Інфраструктура вказаних галузей поступово проходить процес роздержавлення.

«Суспільство, що самоорганізовується» це така відкрита соціальна система, де навіть сфери освіти й виховання мають вийти з-під контролю держави. Якщо на Заході більшість університетів вже стали самостійними установами і повністю покладаються на себе, а не на державу, то сьогодні на часі також роздержавлення середньої, початкової і дошкільної освіти, дитячих

закладів. Перспектива нового суспільства Г. Хакена полягає в перенесенні важливих рішень з колективного (державного) рівня на приватний, особистісний рівень. На думку вченого, навіть правоохоронні органи, як важливий атрибут держави, згодом стануть непотрібними, оскільки їх можуть замінити приватні охоронні структури або добровільні організації свідомих і відповідним чином підготовлених людей. Ми й сьогодні можемо спостерігати як інтенсивно розвивається охоронний бізнес. Часто авторитетні фірми не покладаються на державні правоохоронні органи і користуються послугами різноманітних приватних охоронних фірм.

«Суспільство, що самоорганізовуєтьтся» здатне відмовитися навіть і від більшої частини послуг державного правосуддя. Принаймні, в ділянці цивільного права можуть функціонувати не державні, а приватні суди, винайняті громадами. Також, на думку німецького мислителя, сфера виконання покарань значною мірою може стати об’єктом приватного бізнесу.

Функціонування сфери культури також потребує роздержавлення. Вже сьогодні в Європі мистецтво розвивається на приватній основі. «Культурна нація… просто може дозволити собі мати художників і артистів без державної і економічної опіки над ними,» - підкреслює Г. Хакен [4, с.4]. Спорт на Заході значною мірою розвивається на приватній основі і цей процес далі буде посилюватися. Значні інвестиції в окремі види спорту, які роблять приватні любителі, забезпечують незалежність від держави цієї важливої суспільної сфери.

Цікаво, що окреслюючи контури «суспільства, що самоорганізовується» фундатор синергетики замахнувся навіть на такі одвічні атрибути держави як податки і армію. Для того, щоб не утримувати величезну армію податківців, нове, прогресивне суспільство мусить спростити до мінімуму податкове законодавство. Тоді кожен громадянин, використовуючи потенціал інформаційних технологій, здатен буде визначати і сплачувати належні податки, не вдаючись до послуг держави. Щоб залучити на суспільні потреби кошти меценатів, слід підняти ставки неоподатковуваних сум на благодійні

цілі. Утримання армії державою є надзвичайно затратним. На думку Г. Хакена в європейському суспільстві майбутнього буде застосований принцип використання армії найманців, або ж «приватних армій» [4, с.4].

Інформаційна революція стимулює розвиток ще одного атрибута вільного від держави суспільства – «електронну пряму демократію». В ухваленні важливих зовнішньополітичних, внутрішньополітичних рішень сьогодні здатен брати кожен громадянин у формі висловлювання підтримки чи заперечення. Голосування в електронному режимі все більше входить у повсякдення мешканців європейських міст.

Зрештою, «суспільство, що самоорганізовується», володіє здатністю впливати на такий «параметр порядку» як мораль. У такому суспільстві будуть вільно обговорюватися і ухвалюватися постанови щодо евтаназії, використання стовбурових клітин, пересадки органів тощо.

Г. Хакен поряд з вищеозначеним застерігає від сліпої віри у можливості самоорганізації соціальної системи. Така позиція може призвести до фатальних наслідків, бо іноді соціальна система у своєму розвитку здатна піти в неочікуваному і вкрай руйнівному напрямі.

Тами чином, як бачимо, теоретична база синергетики не тільки не відкидає можливість наукового передбачення, але й дає можливість доволі детально накреслити силует конструкції очікуваного суспільного устрою.

Список використаних джерел

1. Матвєєва Л.Л. Культурологія: курс лекцій: Навч. посібник / Л.Л. Матвєєва. – К.: Либідь, 2005. – 512 с.
2. Чижевский А.Л. Космический пульс жизни: земля в объятиях Солнца. Гелиотараксия / А.Л. Чижевский. – М.: Наука, 1995. – 326 с.
3. Василькова В.В. Циклы самоорганизации в обществе / В.В. Василькова // http://spkrdyumov.narod.ru/Vasilkova.htm
4. Герман Хакен. Синергетика: самоорганизующееся общество / Хакен Герман // http://www.bioinformatix.ru/interesnoe/sinergetika